

Oponentský posudek disertační práce

Název práce: Aristotelská východiska Komenského spisu *Didactica magna*

Autor práce: Mgr. et Bc. Kateřina Šolcová

Obor studia: Filosofie

Posudek vypracoval: Doc. Mgr. Daniel Heider, Ph.D.

Disertační práce Mgr. Kateřiny Šolcové „Aristotelská východiska Komenského spisu *Didactica magna*“ se věnuje tématu aristotelských východisek Komenského spisu „Velká didaktika“, v němž se pedagogický reformátor komplexním způsobem zabývá tématem školství, vzdělávacích a výchovných postupů a učitelských dovedností. Autorka si v práci klade dva hlavní cíle: 1) představit filosofické základy Komenského vyučovací metody, což znamená doložit jejich aristotelský původ; 2) identifikovat historicky bezprostřední filosofické zdroje myšlenky „Umění napodobuje přirozenost“ (*Ars imitatur naturam*), mající svůj původ v Aristotelově druhé knize *Fyziky* (194a21–22), která podle autorky představuje filosofický fundament Komenského pedagogické teorie.

Po úvodní kapitole pojednávající o cílech a metodologii práce, včetně představení „stavu bádání“ v oblasti tématu aristotelské filosofie a Komenského teorie výchovy a vzdělání, doktorandka v druhé kapitole předkládá základní (všeobecně známé) rysy Platónovy a Aristotelovy epistemologie, a to včetně expozice Stagiritovy myšlenky o napodobování přirozenosti uměním. V třetí kapitole autorka stručně představuje historický vývoj platónské a aristotelské teorie poznání v kontextu pedagogického procesu učitel-žák na příkladu Augustinova textu *O učitelích* a Akvinského prvního článku 117. otázky první části *Teologické sumy*. Za centrální kapitoly celé práce lze považovat oddíl čtvrtý a pátý. Ve čtvrté kapitole autorka vedle historického kontextu Komenského *Velké didaktiky* analyzuje tři filosofická východiska spisu: i) Aristotelova koncepce vědění neboli „apriorního“ poznávání vlastností věcí z poznání jejich esence; ii) analogie pedagogického procesu a „postupu“ přírody; iii) Komenského, ve srovnání s většinou protestantských autorů, relativně optimistické pojetí lidské přirozenosti. V páté kapitole doktorandka předkládá výklad jí vytipovaného seznamu pasáží z textů aristotelských autorů konce 16. a počátku 17. století. Jde o jezuitu z portugalské Coimbrы, Filipa Melanchtona, Clemense Timplera, Johanna Heinricha Alsteda a Eliáše Bodina. Právě tyto autory a jejich převážně logické a metafyzické texty autorka považuje v tu větší, v tu menší míře za inspirační zdroje Komenského koncepce. V poslední kapitole pak K. Šolcová shrnuje dosažené cíle. Ve třech bodech vyzdvihuje celkový přínos práce. (1) Práce představuje Komenského jako autora, který aristotelskou myšlenku „*Ars imitatur naturam*“ (jak autorka na str. 115 podotýká,¹ v literatuře většinou opomíjenou) důsledně aplikuje jako filosofické východisko své školské reformy. (2) Text je analýzou historicky „bezprostředních“, a to jak katolických, tak protestantských filosofických zdrojů (podle autorky právě v tomto spočívá její badatelská inovace).² (3) Ve svém, jak autorka tvrdí, původně nezamýšleném důsledku (str. 115) práce reprezentuje určitou „*Begriffsgeschichte*“, kterou je zpracování dějin myšlenky „*Ars imitatur naturam*“.

¹ Nicméně v kontextu autorkou představeného seznamu sekundární literatury k tématu by se s touto tezí dalo jistě polemizovat.

² Analýza zdrojů katolických, což znamená především „Conimbricenských“, touto inovací, jak dokládají komeniologické studie S. Sousedíka, není.

Musíme konstatovat, že práce je napsána jasně. Je jasně strukturována a má jasně vytyčené cíle. Celkově je dobře vyvážená a také dobře sjednocená základní myšlenkou o napodobování přirozenosti uměním, která se prací vine jako ona pověstná červená Ariadnina nit'. Autorčin výběr autorů lze považovat za dobře zdůvodněný. Již na tomto místě lze konstatovat, že autorka svých vytyčených cílů dosáhla, a to na základě interpretace postačující škály děl převážně protestantských autorů. Právě v tomto, avšak také pouze v tomto, zohlednění protestantských scholastiků, lze práci považovat za přínosnou, a to, pokud jsme s to soudit, i v mezinárodním kontextu. Ocenit je potřeba taktéž autorčinu dobrou znalost latinského jazyka, kterou lze sledovat na jejich zdařilých překladech latinských citátů.

Na druhou stranu je však třeba říci, že pro práci je přece jen charakteristický jistý „minimalismus“, který se „akcidentálně“ projevuje v celkovém kratším rozsahu práce, než jak bývá zvykem, a snad i standardem u disertačních prací. Autorčina „úspornost“ někdy nabývá podoby „středoškolského“ výkladu. Především pak v druhé kapitole doktorandka Platónovu a Aristotelovu teorii poznání předkládá (na úroveň disertační práce) neadekvátním, totiž „učebnicovým“, způsobem. Podobnou tendenci lze, byť v menší míře, pozorovat také v kapitole třetí.

Domnívám se, že tento minimalismus mohl být, především pak v páté části, korigován určitým (spekulativnějším) obohacením o dílčí témata úzce související s hlavním námětem práce. V první řadě mám na mysli zohlednění roviny *psychologické*. Je sice pravda, že myšlenka „Ars imitatur naturam“ se objevuje v Aristotelově *Fyzice*, nicméně je třeba říci, že řadu „aplikací“ této myšlenky (zásady) lze najít také v raně novověkých scholastických komentářích ke Stagiritově *De anima*.³ Na str. 86 a str. 94, kde doktorandka hovoří o úzké analogii postupu přírody a vyučovacího umění, tj. od nedokonalého k dokonalému a od obecného ke speciálnímu, se vyloženě nabízí srovnání se scholastickým námětem „prvotně poznaného“ (*primum cognitum*). V kontextu diskuse o tomto námětu se v pozdním středověku jednalo především o polemiku mezi tomisty a scotisty. Je známo, že na rozdíl od tomistů Scotus a scotisté nevycházeli z primárního poznání jsoucna, ale naopak vycházeli od nanejvýš zvláštního (věc poznaná jako tzv. atomický druh – *species specialissima*), a až poté se, prostřednictvím tzv. konceptuální analýzy (*resolutio*), dostávali k obecnějšímu. Hlavním důvodem pro toto jejich tvrzení bylo, že příroda, pokud jí nic nebrání v jejím působení, působí (v poznávajícím) dokonalý (plný) účinek. Bylo by jistě zajímavé se dozvědět, zda Komenský tuto kontroverzi znal a zda na ní někde odkazuje či do ní nějak vstupuje.

³ Za všechny zmiňme Františka Suáreze, který ve svém komentáři k Aristotelovu textu *De anima* aplikuje myšlenku „ars imitatur naturam“ v kontextu specifikace mohutností z jejich nasměrování k činnostem ve vztahu k jejich specifickým objektům: „His suppositis est Prima conclusio: Omnis potentia animae specificatur intrinsece ex coaptatione quam habet ad operandum circa suum obiectum; et per hanc etiam distinguitur ab aliis ... Et hoc explicant optime instrumenta artis. Ars enim imitatur naturam, nam quod in arte sunt instrumenta, id sunt potentiae in natura. Unde sicut artifex primo considerat operationem, ad quam ordinat instrumentum et materiam, circa quam debet cum instrumento operari, et postea instrumentum efficit ex tali materia et forma, qualem requirit finis illius, ita hoc idem colligendum est de potentiis naturalibus. Anima enim, quae principium erat futura multarum operationum circa varia et diversa obiecta, exigebat potentias diversas pro qualitate et diverso modo operationum et obiectorum; et ideo natura tales dedit animae potentias, ut essent illis actibus et obiectis proportionatae. Et hoc est specificari ex illis“, Francisco Suárez, *Commentaria una cum quaestionibus in libros Aristotelis „De anima“*, disp. 3, q. 2, n. 8. Dostupné na: <http://www.catedraldevalencia.es/castellote/deanimav21.pdf> (květen, 2015). Lze očekávat, že tyto či podobné souvislosti bude možné najít i v případě Coimbrského komentáře k *De anima* a u dalších raně novověkých aristoteliků.

Větší plasticitě práce by zcela jistě prospělo tematizování následující „interference“: Celá práce se *de facto* nese v duchu analogie mezi *ens naturale* a *ens artificiale*. Uvážíme-li, že v případě Timplerově (str. 92–95) je autorkou vzat v potaz text z jeho *Metafyziky (Clementis Timpleri Metaphysicae Systema Methodicum)*, a předpokládáme-li současně, že pro Timplera, jak ukazuje recentní odborná literatura, je předmětem metafyziky nejen *ens naturale*, ale i *intelligibile (cogitabile)*, kam podle protestantského metafyzika spadá i pomyslné jouscno v širokém slova smyslu, tj. i to, co je účinně (*effective*) intelektem vytvořeno, totiž artefakty, pak se nabízí otázka, jak je tomu s *ens artificiale* a jeho postavením v Komenského metafyzice.

Doplnit práci by bylo možné i v následujících dílčích aspektech a souvislostech:

- 1) Na str. 28, pozn. 37, doktorandka tvrdí, že označovat Aristotelův spis *O duši* jako spis o psychologii není vhodné, protože v tomto spise se jen málo pojednává o tom, co bychom dnes chápali jako psychologii (rozuměj, experimentální a empirickou). Důraz je podle autorky v uvedeném Aristotelově spise kladen spíše na epistemologii, protože Stagirita se „pokouší proniknout k podstatě duše – k její esenci ...“ (ibidem). Na rozdíl od autorky se domníváme, že označení „epistemologie“ jakožto filosofická disciplína, která směřuje k poznání duše, je snad ještě méně vhodné, než termín „psychologie“, jedná-li se o pronikání k podstatě duše. Pokud bychom totiž dodali, že jde o psychologii pre-moderní, označení by již vhodné bylo. Chce snad autorka tvrzením, že Aristotelés v *De anima* pěstuje epistemologii, říci, že Stagiritovým cílem v tomto spise je justifikovat naše poznání v moderním kritickém slova smyslu, tj. ve smyslu osvojeném, dnešní analytickou filosofií?
- 2) Na str. 42, v kontextu expozice Augustinovy teorie o učitelích, autorka uvádí následující tvrzení: „Lidský rozum nevidí pouze, co je zvnějšku osvětleno, ale sám do sebe světlo zahrne, podobně jako je oko nejen zasaženo slunečním světlem, ale světlo v něm i obsaženo.“ Mohla by autorka vysvětlit tuto poněkud zvláštní teorii o obsaženosti svitu v oku? Patrně má autorka na mysli Platónovu teorii smyslového vnímání, která se v literatuře označuje jako tzv. učení o extramisi čili učení o okem emitovaných světelných paprscích směrem k poznávaným smyslově vnímatelným předmětům.
- 3) Na str. 59 autorka říká, že katolická reformační organizace školství realizovaná jezuiti byla pro Komenského nepřijatelná. Proč? Je tomu proto, že jezuité v některých souvislostech přece jen upřednostňovali induktivní metodu „quod“ před deduktivní metodou „propter quid“, kterou si osvojil Komenský? Na str. 64 autorka tvrdí, že Komenského předchůdci a současníci postupovali při stanovování zásad rychlejšího a snadnějšího vyučování *a posteriori*. Má zde autorka na mysli jezuiti?
- 4) Na str. 77 autorka zmiňuje, že v neoscholastice či tzv. druhé scholastice byl ve filosofii brán zřetel i na dějinný vývoj filosofie. Mohla by to autorka toto své mínění rozvést a ilustrovat na příkladech?
- 5) Nemá-li aristotelská zásada „Umění napodobuje přírodu“ být u Komenského, na rozdíl od Eliáše Bodina, jen pouhým (prázdným) heslem (str. 107), je zcela jistě potřeba také poněkud více vymezit lidskou přirozenost. Nestačí jen uvést (teologické) tvrzení, že pro

Komenského, na rozdíl od většiny luteránů a kalvínistů, lidská přirozenost nebyla tolik porušená, a (aristotelskou) tezi, že lidská přirozenost je ze své podstaty „zvídavá“. Je potřeba Komenského koncepci lidské přirozenosti blíže (filosoficky) charakterizovat. Jde o koncepci „aristotelsko-tomistickou“, zdůrazňující substanciální jednotu duše a těla člověka? Anebo lze u Komenského pozorovat jisté dualistické aspekty blízké novoplatonismu a později také karteziánismu? Jaké argumenty má Komenský proti sensualistickému pojetí přirozenosti rozšířenému u epikurejců?

Práce vykazuje některé terminologické (překladatelské) a typografické nedostatky:

1. Za ne zcela vhodné považujeme na str. 21 označení Platónova světa idejí jako světa „pomyslného“. Výraz „pomyslný“ se většinou chápe v kontextu „pomyslných jsoucen“ (*entia rationis*), která jsou pouhým stínem a odvozeninou pravého (smyslově vnímatelného) světa. U Platónových idejí je tomu přesně naopak.
2. Na str. 25 autorka říká: „Učitel je při tomto očišťování průvodcem, který přispívá k tomu, aby vědění nebylo vzdáleno od spravedlnosti a ostatní dobrosti, a nebylo tak pouhou ošemetností, a nikoli moudrostí“. Výraz „ošemetnost“ nelze v této souvislosti při vši vstřícnosti považovat za ten nejméně šťastnější.
3. Za nevhodný považují překlad latinského „articulatus“ jako „článkovaný“ ve větě „Instrumenta vocis sunt quinque et vocis articulatae alia quinque“ (str. 79, pozn. 150). Má autorka na mysli „vyjádřený“?
4. Na str. 56: „... vniká“ místo „vzniká“; na str. 74, pozn. 144 se vyskytuje jiná velikost písma; str. 88, pozn. 165: místo „aristotelským“ má být „aristotelským“; str. 92; místo „Aristotetolevi“ dát „Aristotelovi“; str. 93: místo „ramisicko-encyklopedické“ dát „ramisticko-encyklopedické“; str. 97: místo „hernobornského“ patří „hernbonského“; str. 98: ve větě „Takové pojetí člověka ... obnova obrazu Božího v člověku vyhrazena posvěcování ...“ (schází sloveso „je“); str. 102: místo „Timlerovy *Technologie*“ dát „Timplerovy *Technologie*“; str. 104, pozn. 203: místo „Ratke ovšem jako...“ má být „Ratkeho jako Komenského ...“; str. 110: místo „... některý z nich opomenula ...“ má být „opomenula“

Navzdory výše zmíněným, dlužno podotknout, nikoli nevýznamným nedostatkům, považujeme za poměrně solidní počín a doporučujeme ji k obhajobě.

V Českých Budějovicích,
dne 8. června 2015

Doc. Mgr. Daniel Heider, Ph.D.